

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

НЕХАЄНКО ІВАН ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 343.98: 343.131

**ОСНОВИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ
МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ
СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ**

Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Київ – 2025

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Науково-дослідному інституті публічного права

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор

Чаплинський Костянтин Олександрович,

Дніпровський державний університет внутрішніх справ,

старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії

превентивної діяльності та соціологічних досліджень

Навчально-наукового інституту підготовки фахівців

для підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Чорноус Юлія Миколаївна,

Національна академія внутрішніх справ,

професор кафедри криміналістики та судової медицини

доктор юридичних наук, професор

Степанюк Руслан Леонтійович,

Харківський національний університет внутрішніх справ,

професор кафедри оперативно-розшукової діяльності та розкриття злочинів

навчально-наукового інституту № 2 (підготовки фахівців для підрозділів

кримінальної поліції Національної поліції України)

Захист відбудеться «09» жовтня 2025 року о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.007.03 у Національній академії внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий «08» вересня 2025 року

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

Андрій АНТОЩУК

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В надзвичайно складних умовах інтеграції України до Європейського союзу та НАТО, зумовлених загостренням соціально-економічної кризи через військову агресію з боку росії, помічається істотне зниження рівня життя та соціального захисту громадян. Внаслідок значної міграції населення, збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб, економічної нестабільності та послаблення правоохоронних функцій держави, спостерігається погіршення криміногенної ситуації в Україні. В умовах правового режиму воєнного стану в державі загострюються тенденції щодо зростання злочинності, збільшення протиправних посягань, насамперед, проти власності. Суспільні відносини у сфері власності є основоположними детермінантами для нормального існування громадян. Тому протиправні дії у вказаній сфері є неприпустимими та суттєво дестабілізують взаємовідносини як між окремими особами, так і відповідними інституціями. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем є одним з найбільш негативних чинників порушення права власності.

За офіційними даними Офісу Генерального прокурора, у 2015 році до Єдиного реєстру досудових розслідувань було внесено 10 211 фактів учинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 191 КК України (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем), з яких лише в 4 989 проваджень особам було вручено повідомлення про підозру; 2016 р. – 9 787 фактів, повідомлення про підозру – у 4 741 випадку; 2017 р. – 10 756 фактів, повідомлення про підозру – у 5 923 випадках; 2018 р. – 10 713 фактів, повідомлення про підозру – у 5 953 випадках; 2019 р. – 9 074 факти, повідомлення про підозру – у 3 937 випадках; 2020 р. – 11 160 фактів, повідомлення про підозру – у 5 676 випадках; 2021 р. – 11 092 факти, повідомлення про підозру – у 6 040 випадках; 2022 р. – 6 698 фактів, повідомлення про підозру – у 3 074 випадках; 2023 р. – 9 222 факти, повідомлення про підозру – у 4 171 випадку; 2024 р. – 7 743 факти, повідомлення про підозру – у 3 776 випадків; а за I півріччя 2025 р. було внесено 4 144 факти, проте лише у 1 910 випадках особі було вручено повідомлення про підозру. На сьогодні показники привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем мають високий рівень, а кількість притягнутих до відповідальності дедалі зменшується.

Зростання фактів учинення протиправних діянь, передбачених ст. 191 КК України, в умовах надзвичайного правового режиму воєнного стану є особливо значущим, оскільки значна кількість протиправних дій вчиняються відносно військовослужбовців ЗСУ, а також їхніх родичів, членів сім'ї та сумлінних громадян, які всіма наявними засобами намагаються пришвидшити перемогу.

Таким чином, зазначене вказує на нагальну необхідність у розробленні сучасної методики розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Наукову основу дисертації становлять фундаментальні праці науковців з різних галузей юридичної науки, присвячені науковим засадам методики розслідування кримінальних правопорушень та окремих її структурних складових, як-от: В. П. Бахіна, А. Ф. Волобуєва, В. Г. Дрозд, В. Г. Гончаренка, М. М. Єфімова, А. М. Кислого, В. О. Коновалової, В. К. Лисиченка, І. В. Пирога, М. А. Погорецького, О. В. Пчеліної, М. В. Салтевського, Д. Б. Сергєєвої, Р. Л. Степанюка, В. В. Тіщенко, В. М. Тertiшника, К. О. Чаплинського, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітька, М. Г. Щербаковського, О. О. Юхна та ін.

Значний внесок у опрацювання окремих аспектів теоретико-прикладного забезпечення кваліфікації та розслідування окремих видів службових та економічних протиправних діянь реалізували такі дослідники як: К. В. Антонов, А. Б. Балонь, В. В. Білоус, Д. А. Бондаренко, О. Л. Бондаренко, В. І. Василичук, О. О. Дудоров, В. М. Важинський, В. В. Дараган, Л. М. Дудник, О. Ю. Камишанський, С. С. Кулик, Ю. О. Ліпін, В. А. Лирик, Г. В. Мудрецька, А. М. Меденцев, Д. С. Приходько, О. І. Цивінський, М. І. Хавронюк, В. Г. Хашев, Р. В. Ярошенко та ін.

Серед сучасних наукових розробок цієї проблематики можна виокремити дисертацію Р. В. Ярошенка «Розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, учиненого організованою групою» (м. Дніпро, 2024 р.), у якій автор здійснив криміналістичний аналіз сучасного стану протидії злочинній діяльності, схаактеризував криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень, з'ясував особливості надходження первинної інформації, конкретизував типові слідчі ситуації, визначив особливості проведення НСРД. Своєю чергою Д. С. Приходько у дисертації «Використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» (м. Дніпро, 2024 р.) здійснив аналіз сфери використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, розкрив особливості залучення фахівців Держаудитслужби у кримінальному провадженні, визначив напрями залучення спеціаліста під час проведення огляду і обшуку, узагальнив знання щодо оцінки висновку експерта та окреслив напрями вдосконалення судово-експертної діяльності. Натомість О. І. Цивінський у дисертації «Відповідальність за заволодіння чужим майном, вчинене службовою особою, за кримінальним правом України» (м. Львів, 2023 р.) виокремив проблеми кваліфікації кримінальних правопорушень та визначив особливості доведення провини особи у протиправній діяльності. А. Б. Балонь у дисертації «Методика розслідування злочинів, вчинених з використанням службовою особою своїх повноважень» (м. Київ, 2015 р.) висвітлив історіографію та зарубіжний досвід розслідування злочинів, схаактеризував способи і слідову картину, визначив засади взаємодії слідчого з оперативними підрозділами у кримінальному провадженні.

Констатуючи наукову значущість наведених праць, варто наголосити, що дослідники опрацювали лише деякі проблемні аспекти зазначеної категорії кримінальних проваджень. Зокрема, невирішеними залишаються питання

стосовно сутності криміналістичної характеристики визначеного протиправного діяння, виокремлення відповідних тактичних операцій під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем тощо. У сукупності визначені чинники обумовлюють актуальність зазначених питань, їх наукову та практичну значимість, що і обумовило вибір напряму дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до положень Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020), Стратегії кібербезпеки України (Указ Президента України від 14 травня 2021 р. № 447/2021), Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації (розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1467-р), Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126-р), Національної економічної стратегії на період до 2030 року (постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179), Плану заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки на період до 2025 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 березня 2023 р. № 272-р), Порядку електронної інформаційної взаємодії Офісу Генерального прокурора та Міністерства внутрішніх справ України (спільний наказ Офісу Генерального прокурора та МВС України від 22 листопада 2021 р. № 371/846), тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства освіти і науки на 2022–2026 роки (наказ МОН України від 3 лютого 2022 р. № 109), Основних напрямів наукових досліджень Науково-дослідного інституту публічного права на 2020–2024 рр. Тему дисертації затверджено в Науково-дослідному інституті публічного права 22 грудня 2015 року (протокол № 6).

Мета і задачі дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає у вирішенні конкретного наукового завдання з розроблення теоретичних положень та криміналістичних рекомендацій щодо формування методики розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Комплексність мети, її багатоплановість обумовили необхідність вирішення окремих *задач*:

- визначити генезу наукових поглядів щодо формування криміналістичної характеристики привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;
- систематизувати типові способи підготовки, безпосереднього вчинення та приховування кримінального правопорушення;
- схарактеризувати обстановку вчинення кримінального правопорушення, слідову картину та предмет протиправного посягання;
- виокремити криміналістично значущі ознаки особи злочинця та потерпілої сторони;

– з'ясувати особливості аналізу й оцінки первинної інформації, а також визначити коло обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні;

– сформулювати типові слідчі ситуації, що виникають під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, та надати алгоритми їх вирішення;

– розкрити організаційно-тактичне забезпечення проведення тактичних операцій стосовно збирання початкових відомостей про обставини події та виявлення ознак привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;

– конкретизувати перелік заходів для здійснення тактичної операції «Документ та електронно-обчислювальна техніка».

Об'єктом дослідження є кримінальні процесуальні відносини, що виникають у діяльності правоохоронних органів під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Предмет дослідження – основи методики розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Методи дослідження. Відповідно до поставленої мети, через призму об'єкта і предмета дослідження застосовано низку методів, що обумовлено системним підходом до аналізу методики розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, головним серед яких є *діалектичний метод*. Зокрема, *формально-логічні методи* (аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення) дозволили сформулювати фундаментальні визначення стосовно методики розслідування кримінального правопорушення та висновки до розділів дисертації (розділ 1–3). *Порівняльно-правовий* та *формально-юридичний методи* використовувалися під час аналізу норм чинного кримінального і кримінально-процесуального законодавства України (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2). *Догматичний* – під час тлумачення певних юридичних категорій, уточнення понятійного апарату (розділи 1–3). *Системно-структурний метод* – для визначення структури криміналістичної характеристики привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, систематизації типових способів учинення, обставин, які підлягають встановленню, та для створення системи типових слідчих ситуацій (розділи 1–2). *Метод моделювання* застосовувався під час формулювання загальних висновків, а також пропозицій стосовно вдосконалення КПК України (розділи 1–3). *Типологічний метод* – під час створення «портрету» ймовірного злочинця та побудови структури організованої групи, яка вчиняє визначені протиправні дії (підрозділ 1.3). *Статистичний і соціологічний методи* використовувалися під час визначення тактичних помилок при реалізації конкретних СРД та НСРД шляхом опрацювання результатів анкетування працівників правоохоронних органів та аналізу матеріалів судово-слідчої практики (розділи 1–3).

Емпіричну основу дослідження становлять результати узагальнення правоохоронної та судової практики за 2016–2025 рр. Зокрема, здійснено опрацювання матеріалів 198 кримінальних справ та 219 кримінальних проваджень за фактами привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Закарпатська, Запорізька, Кіровоградська, Київська, Львівська, Одеська, Полтавська, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська, Харківська та Хмельницька області, м. Київ); дані офіційної статистичної звітності Офісу Генерального прокурора з 2016 р. – I півріччя 2025 р.; зведена інформація результатів анкетування 108 працівників прокуратури, 19 працівників Бюро економічної безпеки, 221 працівника органів досудового розслідування, 310 працівників оперативних підрозділів та 63 працівників експертних установ МВС України. Під час дослідження використано власний досвід роботи в правоохоронних органах України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є першим у вітчизняній науці комплексним монографічним дослідженням наукових та праксеологічних засад методики розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, під час якого було надано ряд теоретичних положень та практичних рекомендацій, спрямованих на оптимізацію діяльності правоохоронних органів, що характеризуються науковою новизною, зокрема:

вперше:

– сформульовано перелік процесуальних дій для здійснення тактичної операції «Документ та електронно-обчислювальна техніка», а саме: 1) проведення НСРД, направлених на з'ясування факту знаходження певних документів чи електронно-обчислювальної техніки та у конкретному місці (аудіо-, відеоконтроль особи; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; аудіо-, відеоконтроль місця; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи); 2) проведення НСРД, які будуть забезпечувати збереження відомостей на конкретних документах чи електронно-обчислювальній техніці, які доводять відношення конкретних осіб до скоєння протиправних дій (аудіо-, відеоконтроль особи; аудіо-, відеоконтроль місця); 3) проведення обшуків, під час яких підлягають вилученню документи, електронно-обчислювальна техніка та інші речі, що будуть доказовою базою для розслідування; 4) реалізація тимчасового доступу до речей і документів для накладання арешту на конкретне майно (смартфони, флеш-накопичувачі, договори, платіжні доручення, акти КБ-В2, накладні, платіжні доручення, акти приймання-передачі виконаних робіт); 5) проведення огляду місця події (місць, де здійснювалися протиправні дії), речей (електронно-обчислювальна техніка, смартфони) та документів (накладні, накази, авансовий звіт, висновок інвентаризації, акт введення в експлуатацію обладнання, балансова відомість, проєктно-кошторисна документація); 6) допит підозрюваних, виявлених на місці вчинення протиправних дій; 7) призначення почеркознавчої, комп'ютерно-технічної, судово-бухгалтерської, товарознавчої, техніко-криміналістичної

експертизи документів;

– надано характеристику потерпілої сторони, яка поєднує в собі як фізичних, так і юридичних осіб, а також класифіковано юридичних осіб за критерієм виду діяльності, а саме: установи оптової та роздрібної торгівлі (супермаркети, магазини, ринки) – 9 %; транспортні, поштові та кур'єрські установи (залізничні вокзали, автовокзали, станції метро, Укрпошта) – 2 %; установи сільського, лісового та рибного господарства – 5 %; заклади освіти (школи, коледжі, заклади вищої освіти) – 6 %; установи державної служби (обласні та районні державні адміністрації, правоохоронні органи) – 22 %; розважальні заклади (театри, кінотеатри, ресторани, кафе) – 3 %; виробничі установи (підприємства) – 9 %; установи, що здійснюють будівництво та ремонтні роботи – 15 %; установи охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (лікарні, аптеки, центри надання соціальної допомоги) – 7 %; установи Збройних сил України (військові частини, підрозділи матеріально-технічного забезпечення) – 8 %; установи фінансової та страхової діяльності (банки, страхові компанії) – 4 %; установи інформації та телекомунікації (видавництва, телеканали) – 2 %; установи постачання води, електроенергії, газу тощо – 5 %; установи адміністративного та допоміжного обслуговування (сервісні центри) – 3 %;

– надано пропозиції відносно внесення змін до ч. 1 ст. 71 КПК України та запропоновано викласти її у такій редакції: «Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками, що можуть застосовуватись під час досудового розслідування та судового розгляду через надання довідок, пояснень, консультацій та висновків в усній чи письмовій формі для вирішення питань, що вимагають володіння спеціальними знаннями чи навичками». Врахування запропонованих змін дозволять спеціалісту більш широко застосовувати власні спеціальні знання й практичні навички під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;

удосконалено:

– інформаційне наповнення структури криміналістичної характеристики привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, у якій виділено такі складові як: спосіб підготовки, безпосереднього вчинення та приховування протиправного діяння, обстановка та слідова картина, предмет посягання, особа злочинця, потерпіла сторона;

– теоретичні засади досудового розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, що виходять з поєднання теоретико-методологічних засад та практичних рекомендацій, направлених на з'ясування криміналістично значущої інформації та визначення всіх обставин протиправного діяння;

– класифікацію сучасних способів привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, зокрема: привласнення майна (коштів), яке ввірено особі та знаходиться у її віданні; прийняття особи на роботу та виплата їй заробітної плати за умови, коли робота взагалі не виконується, або заробітна плата виплачується у більшому розмірі ніж

належить з урахуванням інтенсивності праці та кваліфікації працівника; привласнення майна шляхом застосування злочинного впливу на власника підприємства, службових осіб органів самоврядування та їх підрозділів; укладення фіктивних договорів підряду або субпідряду з подальшим підробленням офіційних документів з метою незаконного перерахування грошових коштів та їх розтрата; привласнення коштів підприємства шляхом закупівлі товарів, робіт чи послуг за завищеною вартістю, у тому числі за авансовими звітами; надання згоди на придбання чужого майна за заниженими цінами, зокрема, під час приватизації державного майна; привласнення коштів шляхом завищення вартості проведених будівельних, ремонтних, монтажних робіт, а також шляхом завищення вартості матеріалів і комплектуючих для проведення поточного ремонту обладнання; привласнення коштів при закупівлі військового обладнання, спорядження, одягу, засобів захисту; привласнення гуманітарної або благодійної допомоги тощо;

- рекомендації відносно аналізу первинних даних під час розслідування кримінального правопорушення завдяки вчасній і правильній оцінці початкової інформації та прийняття обґрунтованого рішення щодо внесення відомостей в ЄРДР;

- алгоритми слідчих (розшукових) дій, НСРД та інших процесуальних дій і розшукових заходів для реалізації тактичних операцій стосовно збирання початкових відомостей про обставини події та виявлення ознак досліджуваного протиправного діяння, зокрема: «Збір інформації відносно події привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем та джерел криміналістично вагомих даних», «Встановлення способів учинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем», «Встановлення особи злочинця», «Документ», «Електронно-обчислювальна техніка» тощо;

- положення стосовно застосовування спеціальних знань у виді призначення та проведення відповідних судових експертиз, залучення спеціаліста до здійснення окремих процесуальних дій, застосовування результатів відомчих перевірок, що дозволяє з'ясувати факти привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;

- формулювання типових слідчих ситуацій як системи відомостей про протиправну подію та обстановку її розслідування, що позначається на підборі та черговості проведення слідчих (розшукових) дій, НСРД й інших процесуальних заходів для найбільш ефективної реалізації конкретного етапу кримінального провадження;

дістало подальший розвиток:

- наукові детермінанти відносно основних криміналістичних категорій (методика розслідування, криміналістична характеристика, спосіб учинення кримінального правопорушення, типова слідча ситуація, тактична операція);

- формулювання криміналістичної характеристики як сукупності інформації про криміналістично значущі ознаки кримінального правопорушення, що сприяє моделюванню закономірних кореляційних зв'язків між ними, а також забезпечує

найбільш оптимальну побудову та перевірку слідчих версій для вирішення основних завдань кримінального провадження;

- характеристика типових способів підготовки, безпосереднього вчинення та приховування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;

- систему інформаційних відомостей відносно обстановки вчинення досліджуваного кримінального правопорушення на основі аналізу просторово-часових, економічних, психологічних і соціальних факторів;

- слідова картина привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, що поєднує в собі матеріальні (накладні, печатки, штампи) та ідеальні (залишилися в пам'яті службових осіб, потерпілої сторони, співвиконавців), а також електронні сліди;

- сукупність типових слідчих ситуацій, що виникають під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, як-от: отримано відомості про вчинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, виявлено матеріальну та особистісну доказову інформацію, підозрювані відсутні – 16 %; отримано відомості про вчинення протиправного діяння, виявлено матеріальну та особистісну доказову інформацію, пред'явлено підозру, підозрювана особа співпрацює з правоохоронними органами – 14 %; отримано відомості про вчинення кримінального правопорушення, виявлено матеріальну та особистісну доказову інформацію, пред'явлено підозру, підозрюваний не співпрацює з правоохоронними органами – 34 %; отримано відомості про вчинення протиправного діяння, виявлено матеріальну та особистісну доказову інформацію, особу злочинця встановлено, підозру не пред'явлено – 29 %; отримано відомості про вчинення кримінального правопорушення, відсутня будь-яка доказова інформація, особу злочинця не встановлено – 7 %.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки та практичні рекомендації впроваджені та використовуються у:

- *освітньому процесі* – під час викладання навчальних дисциплін «Організація розслідування кримінальних правопорушень», «Криміналістика», «Кримінальний процес», «Оперативно-розшукова діяльність», а також підготовки підручників, навчальних посібників і монографічних досліджень (акт Національної академії внутрішніх справ від 15 травня 2025 р.);

- *науковій діяльності* – для подальшого вдосконалення основ методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень проти власності на основі сформульованих теоретичних положень, висновків і практичних рекомендацій (акти Дніпровського державного університету внутрішніх справ від 04 серпня 2025 р., Національної академії внутрішніх справ від 15 серпня 2025 р.);

- *правозастосовній діяльності* – для вдосконалення діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, оперативних та експертних підрозділів Національної поліції України під час розслідування кримінальних правопорушень

проти власності (акти Бюро економічної безпеки України від 11 квітня 2025 р., Головного слідчого управління Національної поліції України від 07 липня 2025 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення й висновки дисертації оприлюднено на міжнародних науково-практичних конференціях: «Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки в умовах сьогодення» (м. Київ, 2023 р.), «Актуальні проблеми імплементації наукових досягнень у практичну діяльність» (м. Київ, 2024 р.), «Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі» (м. Київ, 2025 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації відображено у восьми наукових публікаціях, з яких чотири статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна – у закордонному юридичному виданні, три – у збірниках тез наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з основної частини (вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків), списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 235 сторінок, з яких 143 сторінки основного тексту. Список використаних джерел налічує 174 найменування на 21 сторінці, наявні 4 додатки на 29 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** аргументовано актуальність теми дослідження, розкрито рівень вивчення проблематики, зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами, визначено мету й завдання, сформульовано об'єкт і предмет дослідження, схарактеризовано методи та емпіричну основу роботи, з'ясовано наукову новизну і практичне значення отриманих результатів, наведено дані про наявні публікації та апробацію окремих положень дисертації, структуру й обсяг роботи.

Розділ 1 «Теоретичні основи формування криміналістичної характеристики привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» налічує чотири підрозділи, у яких по чергово розглядаються питання сутності та структури визначеної наукової категорії, а також надається характеристика окремих її елементів.

У *підрозділі 1.1 «Сутність та система криміналістичної характеристики привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем»* на підставі узагальнення теоретичних розробок учених (В. П. Бахін, М. М. Єфімов, Є. В. Пряхін, В. В. Тіщенко, В. Ю. Шепітько) визначено поняття, сутність та систему визначеної криміналістичної категорії.

Встановлено, що криміналістична характеристика привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем відображає найбільш вагомі типові криміналістичні ознаки протиправного діяння даного виду, що дозволяє уповноваженій особі з'ясувати найбільш раціональні напрями подальшого розслідування. Запропоновано формулювання поняття

криміналістичної характеристики.

Дисертант поділяє думку вчених-криміналістів стосовно важливості формування зазначеної характеристики, її функціонального призначення та практичної значущості, і формулює сукупність таких її елементів, як-от: спосіб підготовки, безпосереднього вчинення та приховування кримінального правопорушення, обстановка та слідова картина протиправного діяння, предмет злочинного посягання, особа злочинця. Вказані складові характеризуються безумовною розшуковою спрямованістю, яка надає уповноваженій особі більш ефективно здійснювати окремі процесуальні дії, а також вчасно висувати слідчі версії на початковому етапі розслідування. Доведено, що вказані елементи мають бути максимально оптимізовані та спрямовані на виконання тактичних завдань кримінального провадження.

У підрозділі 1.2 *«Типові способи підготовки, безпосереднього вчинення та приховування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем»* через призму дослідження наукових праць учених-криміналістів (С. М. Зав'ялов, О. В. Пчеліна, М. В. Салтевський) здійснено аналіз досліджуваної криміналістичної категорії. Наголошено на чинниках, які впливають на обрання способів учинення протиправних дій.

На основі вивчення матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що повноструктурний склад способу привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем мав місце у 100 % діянь, позаяк в усіх випадках наявними є складові підготовки та приховування протиправних діянь. Інакше кажучи, злочинці завжди здійснювали підготовчі заходи до вчинення протиправного діяння, а також виконували дії відносно приховування його результатів.

Виокремлено підготовчі заходи до вчинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, як-от: підготовка недійсної документації; створення обставин, які полегшують здійснення протиправних дій; підроблення офіційних документів; підбір співучасників кримінального правопорушення; розподіл ролей між учасниками протиправних дій та ін. Акцентовано увагу на типових способах безпосереднього вчинення досліджуваного протиправного діяння.

З'ясовано найбільш розповсюджені способи приховування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, як-от: знищення слідів та речових доказів (дефрагментація жорсткого диску, стирання відбитків пальців) – 84 %; знищення документації (договори, платіжні доручення, акт введення в експлуатацію обладнання, балансова відомість, проєктно-кошторисна документація, платіжні доручення, акти приймання-передачі виконаних робіт) – 41 %; підробка документації (сертифікати на обладнання, акти КБ-В2, накладні, авансовий звіт, висновок інвентаризації) – 39 %; надання завідомо неправдивих показів під час здійснення процесуальних дій – 53 %; тиск на сумлінних учасників кримінального провадження – 49 %; постійна зміна показань під час допиту – 28 %; висунення неправдивого алібі – 19 %; відмова від дачі показань – 56 %.

Окреслено кореляційні зв'язки між способами кримінального правопорушення та іншими складовими криміналістичної характеристики, зокрема: особою злочинця, обстановкою та слідовою картиною, предметом злочинного посягання. Встановлення таких зв'язків та їхній аналіз дозволить слідчому визначити характерні властивості особи злочинця та скласти його ймовірний «портрет».

У підрозділі 1.3 «Обстановка вчинення кримінального правопорушення, слідова картина та предмет посягання» схарактеризовано обстановку протиправних дій та виокремлено типову слідову картину кримінального правопорушення, а також визначено предмет протиправного посягання.

На основі узагальнення судово-слідчої практики і напрацювань окремих учених (А. Б. Балонь, Д. А. Бондаренко, Ю. О. Ліпін, В. А. Лилик, А. М. Меденцев) встановлено, що одним із ключових елементів криміналістичної характеристики є обстановка вчинення протиправного діяння.

З'ясування обстановки кримінального правопорушення дозволяє уповноваженим особам правильно визначити подальші напрями розслідування, а також низку першочергових слідчих (розшукових) дій, НСРД та невідкладних процесуальних і розшукових заходів.

Аргументовано, що специфічні обставини закупівлі товарів оборонного значення надали певні зміни до сучасного сприйняття про вчинені протиправні дії та сукупність доказової інформації. Визначено, що дані умови полягають у довготривалій діяльності дуже високого інтелектуального рівня.

З'ясування обстановки протиправних дій надає змогу уповноваженим особам спрямувати початковий етап розслідування у правильному напрямі та визначити перелік першочергових слідчих (розшукових) дій, НСРД та інших процесуальних дій і розшукових заходів.

Залежно від часу вчинення протиправного діяння встановлено, що приблизно 58 % з них вчиняється вдень (з 12 до 18 години); близько 31 % – зранку (з 6 до 12 години); 11 % – у вечірній та нічний час (з 18 до 6 години). З огляду на наведені відомості, переважна більшість випадків привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем вчиняється вдень. З'ясовано, що вночі протиправні діяння вчиняються досить рідко (1 %) у зв'язку з дією на території України комендантської години, та у випадках можливості особи бути у приміщенні, яке не контролюється правоохоронними органами (офіси підприємств, установ, організацій).

Відповідно до характеристики дня тижня визначено, що більшість протиправних, а саме 82 % учинено у будні дні, 18 % – вихідні. Тобто найбільша їх кількість припадає на робочий час – у будні дні з 12 до 18 години.

З'ясовано, що обстановка має специфічний характер і обумовлюється наступними умовами: а) більшість протиправних дій здійснюються за місцем роботи (службовий кабінет, офіс, архів); б) злочинні дії можуть відбуватися як у різних регіонах держави, так і за її межами; в) протиправні дії мають чітко обумовлене місце події.

Розглянуто слідову картину протиправного діяння, що дає змогу визначити злочинні зв'язки членів злочинних угруповань, розподіл виконуваних функцій учасників, їх взаємозалежність та ін. Матеріальні сліди відображені у: слідах-предметах (договори, платіжні доручення, сертифікати на обладнання, акти приймання-передачі виконаних робіт, комп'ютери, ноутбуки, планшети, накопичувачі, флеш-карти, смартфони, принтера, де друкуються підроблені документи) – 100 %; слідах-речовинах – 25 % та слідах-відображеннях (підписи, відбитки печаток, відбитки штампів, рукописи) – 49 %. Наголошено на важливості відносно нової категорії слідів: звукових та електронних (відомості в мережі Інтернет – хмарних сховищах). Акцентовано увагу на різниці виявлення та дослідження документів у паперовій та електронній формах як основних носіїв слідової інформації, оскільки в них можуть бути наявні окремі сліди, що мають матеріальну та інтелектуальну природу.

На підставі узагальнення судово-слідчої практики з'ясовано предмет злочинного посягання. Здебільшого це майно суб'єктів господарювання різних форм власності. Під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем велику частку складають кошти з різноманітних бюджетів. Зосереджено увагу на майні військового призначення (бронежилети, спорядження, засоби захисту, провізія), яке є найбільш поширеним об'єктом посягання.

Встановлено, що здебільшого (51 %) предметом злочинного посягання є такі речі, як-от: паливо, зерно, продукти харчування, будівничі матеріали, лісоматеріали, будівниче та типографське обладнання, вироби з дорогоцінних металів, транспорт, інше рухоме та нерухоме майно. Крім того, наголошено, що на разі виникають ситуації, в яких предметом протиправного посягання буде майно Міністерства оборони України, а саме, танкові двигуни, авіадвигуни, двигуни для бронемашин, комплектуючі для зенітно-ракетних комплексів ППО, комплектуючі для артилерійських систем, боєприпаси тощо.

У підрозділі 1.4 *«Характеристика особи злочинця та потерпілої сторони»* схарактеризовано криміналістично значущі ознаки особи злочинця та потерпілої сторони.

Значну увагу приділено особі злочинця. Визначено, що привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем в переважній більшості вчиняють особи чоловічої статі (68 %).

Стосовно вікових особливостей встановлено, що у 2 % випадків протиправні діяння здійснюються особами віком від 18 до 20 років, 20–30 років – 17 %, 30–40 років – 28 %, 40–50 років – 32 %, 50 років і старші – 21 %. Тобто найбільш криміногенна група – особи віком від 30 до 50 років. З приводу критерію освіти, то більшість злочинців мають повну вищу (59 %) та базову вищу (24 %). Базова загальна середня освіта наявна у 1 % осіб, повна загальна – у 2 %, професійно-технічна – у 14 %. Визначено криміналістично значущі ознаки особи злочинця та на їх основі сформовано його ймовірний «портрет».

Доведено, що нерідко (28 %) кримінальні правопорушення вчинюються у складі організованих груп. Організаторами таких угруповань переважно є

службові особи чоловічої статі, які займають керівні посади у бюджетних установах – 66 % та раніше не судимі – 89 %.

Надано характеристику потерпілій стороні, яка поєднує в собі як фізичних (42 %), так і юридичних осіб (100 %), а також класифікацію юридичних осіб за критерієм виду діяльності.

З'ясовано, що вказані елементи мають сталі кореляційні зв'язки й важливе значення для початкового етапу досудового розслідування та дозволяють невідкладно проводити слідчі (розшукові) дії та НСРД, вчасно висувати слідчі версії, вживати заходів щодо встановлення особи злочинця та його затримання.

Розділ 2 «Організація розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» складається із двох підрозділів, у яких висвітлено особливості аналізу первинної інформації, визначення кола обставин, які підлягають встановленню у кримінальному провадженні, а також типові слідчі ситуації та відповідні їм алгоритми дій уповноважених осіб.

Підрозділі 2.1 «Аналіз первинної інформації та коло обставин, що підлягають встановленню» виокремлено проблемні питання, які виникають на початковому етапі розслідування під час організації та планування розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень дозволив зробити висновок, що первинні дані, що стали приводом для внесення інформації до ЄРДР, були отримані працівниками правоохоронних органів з наступних джерел, а саме: заяви, листи й повідомлення, що надійшли від потерпілих унаслідок протиправних дій – 59 %; заяви, листи й повідомлення від громадян, які стали свідками вчинення протиправних дій або одержали про них інформацію – 21 %; звернення, заяви, листи й повідомлення від працівників установ різних форм власності – 10 %; матеріали справ, які було виокремлено з інших кримінальних проваджень – 2 %; д) матеріали, отримані в межах реалізації НСРД або розшукових заходів – 8 %.

Запропоновано рекомендації щодо аналізу первинних даних та їх оцінки, які стали підставою для початку кримінального провадження. Наведено порядок перевірочних дій та заходів, зокрема: аналіз конкретної заяви, здійснення огляду місця події, відібрання пояснень від осіб, які мають певну інформацію та ін. На підставі аналізу наукових праць учених (Д. С. Приходько, О. І. Цивінський, Р. В. Ярошенко) визначено ряд слідчих версій, які доцільно висувати на початковому етапі розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Виявлено тактичні помилки, яких припускаються уповноважені особи під час розслідування протиправних дій, як-от: порушення загальних вимог проведення окремих слідчих (розшукових) дій, НСРД та інших розшукових заходів – 65 %; реалізація невідкладних СРД без участі відповідного спеціаліста – 71 %; неточне формулювання подальших напрямів розслідування протиправних дій – 62 %; прорахунки в аналізі протиправних дій на початковому етапі

розслідування – 59 %; поверхнева реалізація невідкладних СРД (огляд місця події, огляд документів, огляд ЕОТ) та НСРД (зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем) – 63 %.

Визначено систему обставин, які підлягають встановленню під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Серед них особливу увагу приділено обставинам, які характеризують особу злочинця або групу осіб (кількість злочинців, склад організованої групи, особливості розподілу між ними обов'язків), та обставинам, які характеризують потерпілу сторону (фізична чи юридична особа, вид діяльності тощо).

У підрозділі 2.2 *«Типові слідчі ситуації, що виникають під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, та алгоритми їх реалізації»* на основі аналізу напрацювань учених (М. М. Єфімов, Р. Л. Степанюк, К. О. Чаплинський) з'ясовано, що розслідування протиправних діянь має відбуватись у певній послідовності. Вказана послідовність забезпечується реалізацією слідчих (розшукових) дій, НСРД, процесуальних та розшукових заходів відповідно до типових слідчих ситуацій. Зазначена наукова категорія здійснює роль регулятора здійснення вищенаведених дій та заходів.

Сформульовано типові слідчі ситуації, що виникають під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Відповідно до кожної із них запропоновано алгоритм дій уповноважених осіб.

Перша слідча ситуація характеризується умовами очевидності та відсутністю підозрюваного. За цієї ситуації потрібно провести наступний комплекс СРД, НСРД та інших процесуальних заходів: 1) проведення НСРД, направлених на з'ясування факту знаходження певної електронно-обчислювальної техніки та документів в конкретному приміщенні і направлених на забезпечення збереження на них відповідних відомостей; 2) огляд місця події; 3) огляд електронно-обчислювальної техніки; 4) огляд документів; 5) призначення експертизи.

Друга слідча ситуація має дещо простіший характер, адже злочинець вже відомий і співпрацює з правоохоронними органами. Для її оптимальної реалізації варто проводити наступні СРД: 1) призначення експертизи по слідчій інформації, що наявна в уповноваженої особи; 2) повторний допит підозрюваного; 3) пред'явлення особи для впізнання, якщо потерпілий або свідки події можуть впізнати підозрюваного; 4) одночасний допит двох і більше раніше допитаних осіб; 5) слідчий експеримент із підозрюваним. За цієї ситуації важливе значення має підтримання психологічного контакту з підозрюваним та усунення будь-яких суперечностей у показаннях учасників кримінального процесу.

Третя слідча ситуація – злочинець відомий, проте відмовляється співпрацювати зі слідчим та чинить активну протидію розслідуванню. За цієї ситуації уповноваженій особі потрібно якомога швидше посилити доказову базу

та виявити нові докази. Це можливо внаслідок проведення таких СРД, НСРД та інших заходів: 1) обшук за місцем проживання та роботи підозрюваного; 2) огляд ЕОТ (аналіз змісту файлів, журналу дзвінків на гаджетах потерпілого, електронної пошти, web-браузерів); 3) сукупність пошукових заходів, спрямованих на встановлення кола спілкування підозрюваного (зняття інформації з електронних інформаційних систем, візуальне спостереження за підозрюваною особою); 4) призначення експертизи по слідовій інформації, що наявна в уповноваженій особи; 5) проведення повторних допитів; 6) пред'явлення підозрюваного для впізнання, якщо потерпілий або свідки події можуть його впізнати; 7) проведення одночасного допиту двох і більше раніше допитаних осіб.

Четверта слідча ситуація – особу злочинця встановлено, але недостатньо доказів для пред'явлення їй підозри у вчиненні кримінального правопорушення. За цієї ситуації уповноваженій особі також потрібно якомога швидше підсилити доказову базу та виявити нові докази завдяки проведенню наступних процесуальних дій і розшукових заходів: 1) аудіоконтроль особи шляхом встановлення технічних засобів у публічно недоступному місці; 2) візуальне спостереження за особою; 3) негласне зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; 4) обшуки за місцем проживання та роботи особи; 5) вилучення ЕОТ, виявленої під час проведення обшуку (комп'ютер, смартфон, планшет, жорсткі диски, принтер, на якому друкувалися документи); 6) призначення експертизи по слідовій інформації, що наявна в уповноваженій особи; 7) проведення повторних допитів; 8) пред'явлення особи для впізнання, якщо потерпілий або свідки події можуть його впізнати; 9) проведення одночасних допитів раніше допитаних осіб. Під час реалізації цієї ситуації особи мають відчувати невідворотність доведення їх провини та покарання.

П'ята слідча ситуація є найбільш складною і характеризується відсутністю будь-якої інформації про злочинну подію, особу злочинця та доказів її причетності до злочинної діяльності. За цієї ситуації усі можливі процесуальні дії та розшукові заходи повинні бути направлені на виявлення будь-якої доказової або орієнтуючої інформації з метою визначення подальших напрямів досудового розслідування.

Розділ 3 «Комплекси тактичних операцій при розслідуванні привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» складається з двох підрозділів, у яких визначено особливості реалізації уповноваженими особами відповідних тактичних операцій.

У підрозділі 3.1 *«Тактичні операції стосовно збирання початкових відомостей про обставини події та виявлення ознак привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем»* розкрито організаційно-тактичне забезпечення тактичних операцій та запропоновано порядок дій уповноважених осіб за окремими з них.

Визначено основні завдання, що необхідно вирішувати під час реалізації тактичних операцій, зокрема: умови, що передували злочинній діяльності; час і місце учинення протиправних дій та їхня тривалість; кількість епізодів протиправної діяльності; способи привласнення, розтрата майна або заволодіння

ним шляхом зловживання службовим становищем; кількість злочинців; склад організованої групи та розподіл злочинних ролей тощо.

З'ясовано, що здебільшого у вказаних тактичних операціях обов'язковою СРД є обшук, який проводиться на початковому етапі розслідування з використанням фактору раптовості. За результатами обшуку особі пред'являється підозра, після чого вона допитується у якості підозрюваного.

Визначено найбільш поширені тактичні помилки, яких припускаються уповноважені особи під час обшуку, а саме: недотримання тактичних умов відносно раптовості реалізації обшуку – 45 %, відсутність психологічного контакту з обшукуваним – 72 %, несвоєчасність проведення обшуку – 27 %, помилки у фіксації виявленої доказової інформації (слідів, речей) – 34 %.

На підставі узагальнення наукових праць (І. В. Пиріг, Д. С. Приходько) та опрацювання матеріалів судово-слідчої практики з'ясовано види судових експертиз, що призначали уповноважені особи під час розслідування протиправних діянь.

У підрозділі 3.2 «Особливості реалізації тактичної операції «Документ та електронно-обчислювальна техніка» наведено специфіку проведення слідчих (розшукових) дій, НСРД, процесуальних і розшукових заходів, направлених на виявлення та вилучення як безпосередньо документів та електронно-обчислювальної техніки, так і даних програмного забезпечення, за допомогою яких здійснювалася протиправна діяльність.

Аргументовано необхідність реалізації НСРД, направлених як на з'ясування факту знаходження певних документів та електронно-обчислювальної техніки в конкретному приміщенні, так і на забезпечення збереження на них відомостей, що у подальшому дозволить уповноваженим особам отримати необхідні докази та орієнтуючу інформацію для проведення подальших процесуальних дій.

Зосереджено увагу на тактичних помилках під час реалізації НСРД як одного з необхідних засобів виявлення та вилучення доказової інформації, зокрема: неправильне документальне оформлення клопотання про проведення НСРД, а в подальшому й самих результатів здійсненої НСРД; недотримання режиму таємності НСРД, що тягне за собою виток інформації; неналежне технічне оснащення виконавців НСРД та ін.

Встановлено, що уповноважена особа може і не володіти спеціальними знаннями стосовно специфіки досліджуваного протиправного діяння в достатньому об'ємі. З огляду на це, доречним вважається наступний захід: залучення відповідних фахівців (бухгалтер, економіст, аудитор) для допомоги як спеціалістів для проведення окремих слідчих (розшукових) дій (обшук, огляд електронно-обчислювальної техніки, огляд документів).

Зосереджено увагу на тактиці обшуку. Під час його проведення необхідно керуватись специфічними рекомендаціями стосовно огляду смартфонів, сітьового й серверного обладнання, електронно-обчислювальної техніки та її комплектуючих (флешкарт, процесорів, жорстких дисків, модулів пам'яті). Встановлено, що в багатьох випадках злочинці роблять всі можливі дії для приховування чи знищення доказів, що вказують на їхню причетність до

привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Визначено, що тимчасовий доступ до речей і документів є оптимальною процесуальною дією для вилучення виявленої під час обшуку доказової інформації, яка не була вказана в ухвалі про його проведення. За вказаною категорією протиправних діянь виникає потреба у тимчасовому доступі не тільки до документів економічного характеру, що підтверджують або спростовують певні фінансові операції, а й інших документів та електронно-обчислювальної техніки, що має значення для кримінального провадження.

З'ясовано, що тимчасовий доступ до речей і документів потрібно здійснювати для реалізації наступних завдань: 1) визначення переліку електронно-обчислювальної техніки, яка використовувалась під час привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; 2) оцінка платіжних операцій для встановлення можливих латентних платежів; 3) забезпечення доступу до банківських акаунтів та інших акаунтів.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що виявляється в розробленні теоретико-прикладних засад методики розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, а також формулювання науково обґрунтованих практичних рекомендацій і пропозицій щодо їх розвитку й удосконалення. У результаті дослідження сформовано низку теоретичних положень, висновків і практичних рекомендацій, основними з яких є такі:

1. Визначено генезу наукових поглядів щодо формування криміналістичної характеристики привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Вказано, що криміналістична характеристика є складовою методики розслідування кримінальних правопорушень та має важливе значення для кримінального провадження. Визначення певних її елементів дозволяє невідкладно й ефективно проводити першочергові слідчі (розшукові) дії, НСРД та інші процесуальні й розшукові заходи. З'ясовано концептуальні засади формування криміналістичної характеристики кримінального правопорушення, які полягають у побудові зазначеної наукової категорії на основі опрацювання матеріалів судово-слідчої практики для створення дієвої системи кореляційних зв'язків між окремими її елементами.

Запропоновано формулювання криміналістичної характеристики як сукупності інформації про криміналістично важливі ознаки кримінального правопорушення, яка сприяє моделюванню закономірних кореляційних зв'язків між ними, а також забезпечує найбільш оптимальну побудову та перевірку слідчих версій для вирішення основних завдань кримінального провадження. Її структуру складають такі елементи як: типові способи підготовки, безпосереднього вчинення та приховування кримінального правопорушення,

обстановка вчинення та його слідова картина, предмет протиправного посягання, особа злочинця та потерпіла сторона.

2. Систематизовано типові способи підготовки, безпосереднього вчинення та приховування кримінального правопорушення. Зокрема, схарактеризовано способи вчинення кримінального правопорушення, серед яких: 1) привласнення майна (коштів), яке ввірено особі та знаходиться у її віданні; 2) прийняття особи на роботу та виплата їй заробітної плати за умови, коли робота взагалі не виконується, або заробітна плата виплачується у більшому розмірі ніж належить з урахуванням інтенсивності праці та кваліфікації працівника; 3) привласнення майна шляхом застосування злочинного впливу на власника підприємства, службових осіб органів місцевого самоврядування та їх підрозділів; 4) укладення фіктивних договорів підряду або субпідряду з подальшим підробленням офіційних документів з метою незаконного перерахування грошових коштів та їх розтрати; 5) привласнення коштів підприємства шляхом закупівлі товарів, робіт чи послуг за завищеною вартістю, у тому числі за авансовими звітами; 6) надання згоди на придбання чужого майна за заниженими цінами, зокрема, під час приватизації державного майна; 7) привласнення коштів шляхом завищення вартості проведених будівельних, ремонтних, монтажних робіт, а також шляхом завищення вартості матеріалів і комплектуючих для проведення поточного ремонту обладнання; 8) привласнення майна підприємства шляхом створення уяви фіктивного пограбування; 9) видача кредитів, передача майна у користування за обставин, які достовірно свідчать про відсутність у кредитора, позичальника наміру повертати кошти чи майно; 10) привласнення майна шляхом його незаконного списання або відчуження, а також ті самі дії вчинені задля погашення штучно створеної заборгованості підприємства; 11) привласнення паливно-мастильних матеріалів шляхом його понаднормового списання; 12) здійснення держаної закупівлі без проведення тендерних процедур, передбачених законодавством (наприклад, якщо сума договору перевищує встановлену законодавством межу); 13) використання обладнання, іншого майна підприємства в особистих цілях; 14) покриття збитків юридичних осіб приватного права за рахунок бюджетних коштів; 15) привласнення коштів при закупівлі військового обладнання; 16) привласнення гуманітарної та благодійної допомоги; 17) привласнення коштів при закупівлі військового спорядження, провізії тощо.

3. Схарактеризовано обстановку вчинення кримінального правопорушення, слідову картину та предмет протиправного посягання. Доведено, що обстановка протиправних дій визначається умовами часу й місця, які здебільшого мають чіткі територіальні та часові межі. Проаналізовано систему інформаційних даних щодо обстановки протиправних дій на основі опрацювання просторово-часових, економічних, психологічних і соціальних факторів.

З'ясовано низку документів, які можуть мати доказове значення у кримінальному провадженні, як-от: договори, платіжні доручення, сертифікати на обладнання, акти КБ-В2, накладні, авансовий звіт, висновок інвентаризації, акт введення в експлуатацію обладнання, балансова відомість, проєктно-кошторисна

документація, платіжні доручення, акти приймання-передачі виконаних робіт тощо.

Розглянуто слідову картину, а також встановлено кореляційні зв'язки між слідами та способами вчинення кримінального правопорушення. Значну увагу приділено матеріальним та електронним слідам як специфічного виду доказової інформації. Електронні сліди можуть виявлятися на відповідній електронно-обчислювальній техніці, серверах, web-сторінках, електронних базах даних, сайтах, електронних системах публічних закупівель та ін.

Надано характеристику предмету протиправного посягання. Майно буде вважатися предметом посягання за ч. 2-5 ст. 191 КК України тільки у випадках використання винною особою своїх службових повноважень. З'ясовано, що у 43 % випадках предметом злочинного посягання було саме майно, а у 57 % – кошти, з яких 90 % – у безготівковій формі.

4. Виокремлено криміналістично значущі ознаки особи злочинця та потерпілої сторони. Зокрема, на основі криміналістично значущих ознак особи злочинця сформовано його ймовірний «портрет», а саме, що це особа чоловічої статі, у віці 30–50 років, має вищу освіту. Особам, які вчиняють протиправну діяльність, притаманні високий рівень інтелекту та винахідливість. Типові ознаки злочинця мають важливе значення під час реалізації НСРД та розшукових заходів.

Надано характеристику потерпілій стороні, яка поєднує в собі як фізичних (42 %), так і юридичних осіб (100 %), а також класифіковано юридичних осіб за критерієм виду їх діяльності, а саме: установи оптової та роздрібної торгівлі (супермаркети, магазини, ринки) – 9 %; транспортні, поштові та кур'єрські установи (залізничні вокзали, автовокзали, станції метро, Укрпошта) – 2 %; установи сільського, лісового та рибного господарства – 5 %; заклади освіти (школи, коледжі, заклади вищої освіти) – 6 %; установи державної служби (обласні та районні державні адміністрації, правоохоронні органи) – 22 %; розважальні заклади (театри, кінотеатри, ресторани, кафе) – 3 %; виробничі установи (заводи, цеха певного підприємства) – 9 %; установи, що здійснюють будівництво та ремонтні роботи – 15 %; установи охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (лікарні, аптеки, центри надання соціальної допомоги) – 7 %; установи Збройних сил України (військові частини, підрозділи матеріально-технічного забезпечення) – 8 %; установи фінансової та страхової діяльності (банки, страхові компанії) – 4 %; установи інформації та телекомунікації (видавництва, телеканали) – 2 %; установи постачання води, електроенергії, газу тощо – 5 %; установи адміністративного та допоміжного обслуговування (сервісні центри) – 3 %.

5. З'ясовано особливості аналізу й оцінки первинної інформації, а також визначено коло обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні. Встановлено, що первинні дані, які стали приводом для внесення інформації до ЄРДР, були отримані працівниками правоохоронних органів з наступних джерел: заяви, листи й повідомлення, що надійшли від потерпілих унаслідок протиправних дій – 59 %; заяви, листи й повідомлення від громадян, які стали свідками вчинення протиправних дій або одержали про них інформацію –

21 %; звернення, заяви, листи й повідомлення від працівників установ різних форм власності – 10 %; матеріали справ, які було виокремлено з інших кримінальних проваджень – 2 %; матеріали, отримані в межах реалізації НСРД або розшукових заходів – 8 %.

Визначено сукупність обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні, а саме: 1) обставини, які характеризують способи та умови привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (відомості про час і місце їх скоєння, відомості щодо способу підготовки, безпосереднього вчинення та приховування протиправних дій, зокрема, застосування службових повноважень як важеля для їх виконання, використання обману чи шантажу); 2) обставини, які характеризують особу злочинця або групу осіб (кількість злочинців, склад злочинного угруповання, особливості розподілу між ними обов'язків тощо); 3) обставини, які характеризують потерпілу сторону (фізична чи юридична особа, вид діяльності); 4) обставини, які характеризують знаряддя й засоби вчинення протиправних дій (електронно-обчислювальна техніка, накладні, печатки, штампи); 5) встановлення виду та розміру завданої шкоди; 6) причиново-наслідкові зв'язки між протиправними діями злочинців і результатами, які їх характеризують; 7) з'ясування причин і умов, що сприяли привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; 8) обставини, які обтяжують або пом'якшують покарання та ін.

6. Сформульовано типові слідчі ситуації, що виникають під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, як-от: отримано відомості про здійснення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, виявлено матеріальну та особистісну доказову інформацію, підозрюваного не встановлено – 16 %; отримано відомості про вчинення протиправного діяння, виявлено матеріальну та особистісну доказову інформацію, пред'явлено підозру, підозрювана особа співпрацює з правоохоронними органами – 14 %; отримано відомості про вчинення кримінального правопорушення, виявлено матеріальну й особистісну доказову інформацію, пред'явлено підозру, підозрюваний не співпрацює з правоохоронними органами – 34 %; отримано відомості про вчинення протиправного діяння, виявлено матеріальну та особистісну доказову інформацію, особу злочинця встановлено, підозру не пред'явлено – 29 %; отримано відомості про вчинення кримінального правопорушення, відсутня будь-яка доказова інформація, особу злочинця не встановлено – 7 %.

На основі узагальнення матеріалів кримінальних проваджень надано алгоритми вирішення наведених слідчих ситуацій, що виникають на початковому етапі розслідування.

7. Розкрито організаційно-тактичне забезпечення проведення тактичних операцій стосовно збирання початкових відомостей про обставини події та виявлення ознак привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Схарактеризовано алгоритми дій уповноваженої особи під час реалізації тактичних операцій – «Встановлення способів учинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем», «Збір первинних відомостей про злочинну подію», «Встановлення особи злочинця», «Визначення складу злочинного угруповання», «Встановлення співучасників» та ін. Конкретизовано організаційно-тактичне забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій, НСРД та інших процесуальних дій і розшукових заходів під час реалізації тактичних операцій.

Виокремлено тактичні прийоми обшуку: залучення підозрюваного до участі у проведенні обшуку, спостереження за реакціями обшукуваного, раптовість, застосування науково-технічних та техніко-криміналістичних засобів тощо.

З'ясовано обов'язкове призначення таких видів судових експертиз, як-от: почеркознавча – 88 %, судово-бухгалтерська – 92 %, товарознавча – 71%, комп'ютерно-технічна – 42 %, техніко-криміналістична експертиза документів – 65 %, телекомунікаційна – 39 %, інші – 12 %.

Запропоновано внести зміни до ч. 1 ст. 71 КПК України та викласти її у такій редакції: «Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками, що можуть застосовуватись під час досудового розслідування та судового розгляду через надання довідок, пояснень, консультацій та висновків в усній чи письмовій формі для вирішення питань, що вимагають володіння спеціальними знаннями чи навичками».

8. Конкретизовано перелік процесуальних дій для здійснення тактичної операції «Документ та електронно-обчислювальна техніка», а саме: 1) проведення НСРД, направлених на з'ясування факту знаходження певних документів чи електронно-обчислювальної техніки та у конкретному місці (аудіо-, відеоконтроль особи; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; аудіо-, відеоконтроль місця; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи); 2) проведення НСРД, які будуть забезпечувати збереження відомостей на конкретних документах чи електронно-обчислювальній техніці, які доводять відношення конкретних осіб до скоєння протиправних дій (аудіо-, відеоконтроль особи; аудіо-, відеоконтроль місця); 3) проведення обшуків, під час яких підлягають вилученню документи, електронно-обчислювальна техніка та інші речі, що будуть доказовою базою для розслідування; 4) реалізація тимчасового доступу до речей та документів для накладання арешту на конкретне майно (смартфони, флеш-накопичувачі, договори, платіжні доручення, акти КБ-В2, накладні, платіжні доручення, акти приймання-передачі виконаних робіт); 5) проведення огляду місця події (місць, де здійснювалися протиправні дії), речей (електронно-обчислювальна техніка, смартфони) та документів (накладні, накази, авансовий звіт, висновок інвентаризації, акт введення в експлуатацію обладнання, балансова відомість, проєктно-кошторисна документація); 6) допит підозрюваних, виявлених на місці вчинення протиправних дій; 7) призначення почеркознавчої, комп'ютерно-технічної, судово-бухгалтерської, товарознавчої, техніко-криміналістичної експертизи документів.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Нехаєнко І. О. Наукові диспути стосовно способів привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Юридична наука*. 2020. № 3. Том 2. С. 145–150.
2. Нехаєнко І. О. Організаційно-тактичні особливості проведення обшуку при розслідуванні привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 885–888.
3. Нехаєнко І. О. Напрями використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Правові новели*. 2024. № 23. С. 502–507.
4. Нехаєнко І. О. Наукова полеміка відносно типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Випуск 2. С. 143–147.

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав:

5. Нехаєнко І. О. Криміналістичний аналіз предмету злочинного посягання як елементу криміналістичної характеристики привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2023. № 3 (55). С. 404–408.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Нехаєнко І. О. Поняття криміналістичної характеристики привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем: теоретичні та практичні аспекти. *Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки в умовах сьогодення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 13–14 березня 2023 р.). – Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2023. С. 131–133.
7. Нехаєнко І. О. Актуальні питання реалізації тимчасового доступу до речей і документів під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Актуальні проблеми імплементації наукових досягнень у практичну діяльність: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 04–05 червня 2024 р.). – Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2024. С. 77–80.
8. Нехаєнко І. О. Негласні слідчі (розшукові) дії як обов’язковий засіб ефективного розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Перспективні напрями розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 18–19 лютого 2025 р.). – Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2025. С. 75–78.

АНОТАЦІЯ

Нехаєнко І. О. Основи методики розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2025.

У дисертації досліджено теоретико-прикладні засади методики розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Здійснено аналіз системи методики розслідування кримінального правопорушення, у якій виокремлено такі складові: криміналістична характеристика, аналіз початкових відомостей та їхня оцінка, перелік обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні, типові слідчі ситуації, які формуються на початковому етапі розслідування, а також алгоритми їх реалізації.

З'ясовано концептуальні засади формування криміналістичної характеристики кримінального правопорушення та виокремлено основні її елементи (типові способи підготовки, безпосереднього вчинення та приховування кримінального правопорушення, обстановка вчинення та його слідова картина, предмет протиправного посягання, особа злочинця та потерпіла сторона).

Конкретизовано особливості аналізу й оцінки початкової інформації, а також коло обставин, що підлягають встановленню в кримінальному провадженні. Сформульовано типові слідчі ситуації, що виникають під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, та запропоновано алгоритми їх вирішення.

Розкрито комплекси тактичних операцій стосовно збирання початкових відомостей про обставини події та виявлення ознак привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, а також електронно-обчислювальна техніка та документ.

Проаналізовано організаційно-тактичне забезпечення наведених тактичних операцій, схарактеризовано алгоритми слідчих (розшукових) дій, НСРД та інших процесуальних дій та розшукових заходів для їх вирішення. Виокремлено особливості використання спеціальних знань у кримінальному провадженні.

Ключові слова: методика, досудове розслідування, криміналістична характеристика, службова діяльність, службові повноваження, зловживання службовим становищем, привласнення і розтрата майна, заволодіння майном, кримінальне правопорушення, типові слідчі ситуації, слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії, кримінальне провадження.

SUMMARY

Nehaenko I. O. Fundamentals of the methodology for investigating misappropriation, embezzlement or taking possession of property through abuse of official position. – *Qualifying research paper, manuscript.*

Dissertation for the scientific degree of the Candidate of Legal Sciences, specialty 12.00.09 – Criminal Process and Criminology; Forensic Examination; Operation Search Activity. – Research Institute of Public Law, Kyiv, 2025.

The dissertation explores the theoretical and applied principles of the methodology for investigating the misappropriation, embezzlement or seizure of property through abuse of official position.

An analysis of the system of methods for investigating a criminal offense was carried out, in which the following components were identified: forensic characteristics, analysis of initial information and its assessment, a list of circumstances to be established in criminal proceedings, typical investigative situations that are formed at the initial stage of the investigation, as well as algorithms for their implementation.

The conceptual principles of the formation of the forensic characteristics of a criminal offense are clarified and its main elements are identified (typical methods of preparation, direct commission and concealment of a criminal offense, the circumstances of the commission and its trace pattern, the subject of the unlawful act, the identity of the criminal and the injured party).

The features of the analysis and assessment of initial information, as well as the range of circumstances to be established in criminal proceedings, are specified. Typical investigative situations that arise during the investigation of embezzlement, embezzlement of property or its seizure by abuse of official position are formulated, and algorithms for their resolution are proposed.

Complexes of tactical operations have been disclosed regarding the collection of initial information about the circumstances of the event and the identification of signs of misappropriation, embezzlement of property or its seizure through abuse of official position, as well as electronic and computing equipment and documents. The organizational and tactical support of the above tactical operations is analyzed, the algorithms of investigative (search) actions, NSRD and other procedural actions and search measures for their resolution are characterized. The features of the use of special knowledge in criminal proceedings are highlighted.

Keywords: methodology, pre-trial investigation, forensic characteristics, official activities, official powers, abuse of official position, misappropriation and embezzlement of property, seizure of property, criminal offense, typical investigative situations, investigative (search) actions, covert investigative (search) actions, criminal proceedings.